

IZVJEŠĆE O STUDIJSKOM ISTRAŽIVANJU U BERLINU

Znanstveni projekt: Jezik žudnje u književnosti i kulturi (JEŽEKK)

Mjesto provedbe istraživanja: Berlin, Erkner i Potsdam, Savezna Republika Njemačka

Razdoblje provedbe: od 18. do 23. kolovoza 2026. godine

Istraživač: prof. dr. sc. Ivan Trojan

Matična ustanova: Filozofski fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Predmet i ciljevi studijskog istraživanja

Studijsko istraživanje provedeno u Berlinu, Erkneru i Potsdamu od 18. do 23. kolovoza 2026. godine realizirano je u sklopu znanstvenog projekta Jezik žudnje u književnosti i kulturi (JEŽEKK). Temeljni cilj istraživanja bio je ispitati književne, kazališne, likovne i kulturnopovijesne pretpostavke za proučavanje suodnosa dramske književnosti moderne njemačkoga i hrvatskoga govornog prostora. Posebna je pozornost posvećena načinima na koje se u književnosti i kulturi prijelaza iz 19. u 20. stoljeće oblikuju i posreduju različiti oblici žudnje: individualna i emocionalna žudnja, žudnja za društvenom emancipacijom, žudnja za umjetničkom slobodom, težnja prema nacionalnoj i kulturnoj afirmaciji te žudnja za promjenom naslijeđenih društvenih odnosa.

Istraživanje se sadržajno nadovezuje na projektnu aktivnost analize književnih i kulturalnih tekstova te na aktivnost posjeta znanstveno-istraživačkim institucijama, knjižnicama i arhivima. Projekt JEŽEKK koncipiran je tako da pojam žudnje ne ograničava na njegovu emocionalnu dimenziju, nego ga promatra kao povijesno, društveno, jezično i semiotički strukturiranu kategoriju. Dosadašnje projektne aktivnosti obuhvatile su, među ostalim, analize emocionalne žudnje, nacionalnog jedinstva, žudnje za mirom, kontrole, emancipacije i promjena u načinima izražavanja želje u književnim, medijskim i kulturnim diskursima.

U tom se kontekstu istraživanje njemačkoga kulturnog prostora pokazalo osobito relevantnim jer se i sam pojam moderne kao književne i umjetničke oznake najprije afirmirao na njemačkom govornom području. Hrvatska moderna razvijala se potkraj 19. i početkom 20. stoljeća u intenzivnom dodiru sa zapadnoeuropskim kulturama, ponajprije s bečkim, praškim i njemačkim književnim krugovima. Obilježavaju je sloboda umjetničkog stvaralaštva, subjektivnost, formalna osviještenost i pluralizam stilova, uključujući realizam, naturalizam, impresionizam, simbolizam, secesiju i neoromantizam.

Polazišna je istraživačka pretpostavka bila da se hrvatska drama moderne ne može u cijelosti razumjeti izdvojeno od njemačkog i srednjoeuropskog kulturnog prostora. Hrvatski su književnici na prijelazu stoljeća preuzimali, prilagođavali i preoblikovali europske dramaturške modele, ali su ih pritom povezivali sa specifičnim hrvatskim društvenim, političkim i kulturnim okolnostima. U takvu se komparativnom okviru žudnja pokazuje važnim interpretativnim pojmom jer povezuje unutarnju psihologiju pojedinca, međuljudske odnose, društvene sukobe i povijesne težnje kolektiva.

Humboldtovo sveučilište i institucionalni kontekst njemačke književne znanosti

Posjet Humboldtovu sveučilištu u Berlinu imao je za cilj upoznavanje s institucionalnim i intelektualnim prostorom jedne od središnjih njemačkih humanističkih ustanova. Posebna je pozornost posvećena tradiciji germanističkih i književnoznanstvenih istraživanja, kulturnoj topografiji sveučilišta te njegovu položaju unutar povijesne jezgre Berlina.

Institut za njemačku književnost Humboldtova sveučilišta povezuje povijest njemačke književnosti s književnom teorijom, metodologijom i kulturnim studijima. Njegov znanstveni i nastavni profil obuhvaća razdoblja od srednjovjekovne do suvremene književnosti, pri čemu se filološka analiza dopunjava interdisciplinarnim i kulturnopovijesnim pristupima. Takav institucionalni model odgovara metodološkim usmjerenjima projekta JEŽEKK, koji jezik žudnje istražuje na sjecištu književnosti, kulture, povijesti ideja i društvenih odnosa.

Posjet je potaknuo razmatranje načina na koji se komparativna germanistička i kroatistička istraživanja mogu povezati u proučavanju moderne drame. Humboldtovski ideal jedinstva nastave i istraživanja posredno je važan i za razumijevanje kulturne modernizacije u srednjoj Europi. Na prijelazu stoljeća sveučilišta, književni časopisi, kazališta i umjetnička udruženja postaju mjesta oblikovanja novih intelektualnih elita. Upravo se među obrazovanim mladim naraštajima javljaju težnje za raskidom s tradicionalnim estetičkim i društvenim normama.

U hrvatskom je kontekstu navedeni proces osobito vidljiv u djelovanju pripadnika praške i bečke skupine hrvatske moderne. Boravak hrvatskih studenata u inozemstvu omogućio je njihovo neposredno upoznavanje s novim europskim idejama, umjetničkim strujanjima i književnim programima. Praška je skupina bila sklonija sociološkoj ulozi književnosti, dok su pripadnici bečke skupine, pod utjecajem secesijske kulture, snažnije naglašavali autonomiju umjetnosti i artistsku komponentu književnog stvaranja.

U takvu se okviru žudnja može promatrati kao pokretačka energija modernizacije. Ona se pojavljuje kao žudnja mladoga naraštaja za slobodom stvaranja, ravnopravnim uključivanjem hrvatske književnosti u europski kulturni prostor i izgradnjom modernog individualnog subjekta. Dramski likovi hrvatske moderne zbog toga često nisu samo nositelji privatnih emocionalnih prijevora, nego i predstavnici širega sukoba između individualne slobode i društvene prisile.

Gerhart Hauptmann, naturalistička drama i hrvatska moderna

Središnje mjesto u istraživanju zauzeo je posjet lokalitetu Gerhart-Hauptmann-Museum u Erkneru, odnosno spomen-kući Villa Lassen i prostoru povezanom s Hauptmannovim životom i djelom. Gerhart Hauptmann jedna je od ključnih osoba njemačke dramske moderne i europskoga naturalizma. U Erkneru je živio od 1885. do 1889. godine, a upravo je to razdoblje poslije označio temeljnim za razvoj vlastita

književnog opusa. Ondje su nastali ili bili koncipirani tekstovi Fasching, Bahnwärter Thiel i njegova prva drama Vor Sonnenaufgang.

Hauptmannova drama Vor Sonnenaufgang, praizvedena 1889. godine, predstavljala je jedan od prijelomnih događaja njemačkoga kazališnog naturalizma. Njegov se dramski postupak temelji na prikazivanju društvene uvjetovanosti pojedinca, obiteljskih sukoba, nasljednih opterećenja, materijalnih odnosa, siromaštva i kolektivnog nezadovoljstva. U drami Die Weber individualni se glasovi povezuju u kolektivni subjekt prosvjeda, čime žudnja za pravednijim životnim uvjetima prerasta u društvenu pobunu. Hauptmannovo djelo zbog toga pruža relevantan model za proučavanje odnosa između jezika, društvene moći i potisnute ili otvoreno iskazane žudnje.

Iako je muzejska zgrada u Erkneru zbog obnove zatvorena za redoviti obilazak, a ponovno otvaranje planirano je za 2029. godinu, lokalitet, njegova dokumentacijska djelatnost i kulturna topografija imaju izrazitu istraživačku vrijednost. Muzej čuva građu povezanu s Hauptmannovim životom i djelom, kazališne predmete, izdanja njegovih djela, sekundarnu literaturu, fotografije i novinske tekstove. Boravak na mjestu na kojem je oblikovan rani Hauptmannov naturalistički opus omogućio je neposrednije razumijevanje veze između krajolika, društvenoga okruženja i književne imaginacije.

Usporedba s hrvatskom dramom moderne otvara nekoliko važnih istraživačkih pravaca. Naturalističke i socijalnokritičke tendencije mogu se promatrati u dramama Srđana Tucića, Josipa Kosora, Milana Ogrizovića te Adele i Andrije Milčinovića. U tim dramama žudnja često nije predstavljena kao apstraktna ili isključivo osobna kategorija. Ona proizlazi iz egzistencijalne oskudice, obiteljskih odnosa, zadane rodne uloge, društvene nejednakosti ili nemogućnosti izlaska iz zatvorene sredine.

Posebno mjesto pripada drami Pod branom Adele i Andrije Milčinovića, koja je već bila predmetom istraživanja u okviru projekta JEŽEKK. Na 53. Danima Hvarske kazališta, posvećenima modernu, modernizmu i modernitetima, predstavljeno je izlaganje o toj drami, modernističkom subjektu i fenomenu zajedničke knjige. Berlinski studijski boravak omogućio je proširivanje toga istraživačkog pravca usporedbom s Hauptmannovom dramaturgijom i njemačkim naturalističkim kazalištem.

U drami Pod branom prostor nije neutralna pozornica zbivanja, nego aktivna sila koja usmjerava odnose među likovima. Sama brana može se interpretirati kao simbol zadržavanja, pritiska i prijetnje probojem. Na sličan način Hauptmannovi prostori, poput radničke kuće, sela ili obiteljskoga doma, djeluju kao zgusnuti modeli društvenih odnosa. U oba slučaja žudnja nastaje u napetosti između nužnosti i slobode. Likovi žude za promjenom, ali su istodobno određeni ekonomskim, obiteljskim i psihološkim okolnostima.

Komparativno čitanje omogućit će preciznije utvrđivanje onih elemenata koje su hrvatski dramatičari preuzimali iz europskoga naturalizma te onih koje su prilagodili vlastitu kulturnom i društvenom kontekstu. Hrvatska moderna pritom se ne bi promatrala kao zakašnjela recepcija njemačkih obrazaca, nego kao stvaralačko preoblikovanje zajedničkih europskih problema: krize građanske obitelji, sukoba pojedinca i zajednice, položaja žene, socijalne nejednakosti i nemogućnosti ostvarenja intimne ili društvene slobode.

Impresionizam, vizualna kultura i dramaturgija ugođaja

Posjet berlinskoj Staroj nacionalnoj galeriji, odnosno Alte Nationalgalerie, uključivao je razgledavanje stalnoga postava umjetnosti 19. stoljeća i posebne izložbe Cassirer and the Breakthrough of Impressionism. Izložba se održavala od 22. svibnja do 27. rujna 2026. godine, a bila je posvećena ulozi berlinskoga galerista i nakladnika Paula Cassirera u afirmaciji francuskoga i njemačkoga impresionizma. Cassirer je u njemačkom kulturnom prostoru promicao autore poput Degasa, Cézannea, Maneta, Moneta, Renoira i Van Gogha, ali i predstavnike njemačkoga impresionizma i Berlinske secesije, među kojima su Max Liebermann, Lovis Corinth i Max Slevogt.

Posjet izložbi bio je važan za razumijevanje šire vizualne kulture moderne i njezina odnosa prema književnom impresionizmu. Alte Nationalgalerie čuva reprezentativna djela romantizma, realizma i impresionizma, a njezina povijest pokazuje koliko su javne zbirke, galeristi i kulturni posrednici bili važni za ulazak novih umjetničkih poetika u njemački prostor. Godine 1896. muzej je nabavio Manetovo djelo U zimskom vrtu i Monetov Pogled na Vétheuil, čime je postao prvi muzej koji je kupovao impresionističku umjetnost.

Impresionističko inzistiranje na trenutačnom dojmu, svjetlosti, atmosferi i nestalnosti opažaja može se povezati s dramaturgijom ugođaja i psihološkim nijansiranjem dramskog lika. U takvoj dramaturgiji vanjska radnja gubi dio svoje tradicionalne važnosti, dok prostor, šutnja, ritam, boja, zvuk i neizgovorena emocionalna napetost postaju nositelji značenja. Žudnja se više ne mora iskazivati izravnom izjavom. Ona se očituje u prekidima govora, nedovršenim rečenicama, scenskoj atmosferi, ponavljanju motiva i neskladu između društveno dopuštenoga govora i unutarnjega stanja lika.

Takav se pristup može primijeniti na dramske tekstove Ive Vojnovića, Milana Begovića, Vladimira Vidrića, Frana Galovića i drugih autora hrvatske moderne. U Vojnovićevoj Dubrovačkoj trilogiji propadanje staroga društvenog sloja nije prikazano samo slijedom povijesnih događaja. Ono se izražava u atmosferi sutona, zatvorenim interijerima, ritualiziranu ophođenju, emocionalno opterećenim predmetima i osjećaju prolaznosti. Žudnja za očuvanjem nekadašnjega svijeta istodobno je nostalgija i nemoguć zahtjev za zaustavljanjem povijesti.

I u Begovićevu dramskom opusu žudnja je povezana sa sukobom između društvene uloge i individualnog identiteta. Odnos tijela, pogleda, scenskoga prostora i govora otvara mogućnost povezivanja književnog impresionizma s kazališnom reprezentacijom intimnosti. Posjet izložbi stoga nije bio izdvojena likovna aktivnost, nego dio interdisciplinarnoga istraživanja zajedničke modernističke osjetljivosti.

5. Muzej DDR-a i žudnja u ideološki nadziranom društvu

Posjet Muzeju DDR-a omogućio je dopunjavanje književnopovijesnog istraživanja uvidom u iskustvo podijeljenoga Berlina i svakodnevicu nekadašnje Njemačke Demokratske Republike. Stalni postav muzeja

oblikovan je kao interaktivna izložba koja obuhvaća svakodnevni život, obitelj, obrazovanje, kulturu, potrošnju, rad, granicu, ideologiju, opoziciju i djelovanje službe državne sigurnosti.

Iako je glavno težište studijskog istraživanja bilo na prelazu stoljeća, posjet Muzeju DDR-a omogućio je dijakronijsko širenje teme. Jezik žudnje uvijek je povezan s povijesnim uvjetima u kojima se nešto smije, može ili ne može izgovoriti. U ideološki nadziranom društvu žudnja se artikulira kroz razliku između službenoga javnog diskursa i privatnog iskustva. Žudnja za slobodom kretanja, privatnošću, robom, kulturnom razmjenom ili drukčijim političkim sustavom razvija vlastite kodirane jezike, geste i oblike šutnje.

Takav uvid pruža metodološki koristan kontrast za čitanje hrvatske drame moderne. Premda je riječ o različitim povijesnim razdobljima, usporediva je napetost između normativnog javnog jezika i individualnog iskustva koje se tomu jeziku opire. U hrvatskoj drami prelaza stoljeća društvene konvencije, patrijarhalni odnosi, nacionalna ideologija i klasne razlike također određuju granice dopuštenoga govora. Žudnja se zbog toga često izražava neizravno, simbolički ili kroz emocionalni slom lika.

Muzeološki koncept DDR muzeja, zasnovan na svakodnevnim predmetima, interijerima i rekonstrukciji privatnog prostora, dodatno je upozorio na važnost materijalne kulture u interpretaciji drame. Predmeti navedeni u didaskalijama, raspored namještaja, odjeća i organizacija doma mogu biti važni pokazatelji društvenoga položaja i neizgovorenih želja dramskih likova.

Kazališna izvedba Shakespeareova Sna ljetne noći

Kazališni segment istraživanja ostvaren je gledanjem predstave *Ein Sommernachtstraum* Williama Shakespearea u izvedbi Globe Ensemble Berlin na otvorenoj pozornici Globe Berlin. Predstava je 22. kolovoza 2026. izvedena na pozornici Open-O-Bühne u Berlinu.

Shakespeareova komedija izrazito je pogodna za istraživanje jezika žudnje. Njezina je radnja pokrenuta nestabilnošću ljubavnih odnosa, sukobom želje i društvenog autoriteta, promjenjivošću identiteta te nemogućnošću pojedinca da u potpunosti upravlja vlastitim osjećajima. Atenski zakon, roditeljska volja i bračne konvencije predstavljaju normativni poredak, dok šuma funkcionira kao prostor privremenog oslobađanja od društvenih pravila.

Gledanje predstave pružilo je mogućnost analize načina na koji se žudnja prevodi iz dramskog teksta u kazališni znak. Intonacija, pokret, kostim, fizička udaljenost među glumcima, ritam prizora i otvoreni izvedbeni prostor pretvaraju verbalno oblikovanu želju u scenski događaj. Osobito je relevantan motiv kazališta u kazalištu jer pokazuje da je žudnja povezana s izvedbom identiteta. Likovi ne samo da nešto žele nego svoje želje predstavljaju, prikrivaju, preuveličavaju ili pogrešno tumače.

Za proučavanje hrvatske moderne Shakespeareova komedija predstavlja važan povijesni i teorijski kontrapunkt. Hrvatski dramatičari moderne često se služe motivima maske, nesporazuma, društvene uloge i kazališnosti svakodnevice, ali ih premještaju u atmosferu građanske, obiteljske ili društvene krize.

Nasuprot komičkom razrješenju u Shakespeareovoj drami, žudnja u dramama hrvatske moderne nerijetko ostaje neispunjena ili dovodi do tragičnoga iskustva. Upravo ta razlika omogućuje jasnije sagledavanje modernističke krize subjekta.

Potsdam, kulturna memorija i prostori reprezentacije

Posjet dvorsko-parkovnom kompleksu u Potsdamu omogućio je istraživanje prostora političke moći, reprezentacije i kulturne memorije. Kompleks palača i parkova Potsdama i Berlina obuhvaća građevine i parkove nastale između 1730. i 1916. godine te čini jedinstvenu umjetničku i kulturnu cjelinu. Sanssouci je povezan s Fridrikom II. i prosvjetiteljskim kulturnim krugom u kojem je sudjelovao i Voltaire.

Za projekt JEŽEKK taj je prostor važan kao materijalizacija žudnje za skladom, ljepotom, poretkom, političkom moći i povijesnom trajnošću. Dvorac i park nisu samo arhitektonske cjeline nego pažljivo organizirani znakovi društvene hijerarhije. Nasuprot tomu, književnost moderne često razotkriva pukotine u takvim reprezentativnim sustavima. Iza uređenoga prostora i formaliziranoga ponašanja otkrivaju se prolaznost, nezadovoljstvo i sukob privatnog i javnog identiteta.

Ta je perspektiva osobito primjenjiva na Vojnovićevu dramaturgiju, u kojoj prostor aristokratske kuće ili terase istodobno označava kulturni prestiž i povijesno propadanje. Žudnja za očuvanjem društvenoga položaja sudara se s nezaustavljivom promjenom vremena. Potsdamska arhitektura stoga je poslužila kao kulturnopovijesni okvir za razmatranje odnosa prostora, vlasti, pamćenja i nostalgije u hrvatskoj modernističkoj drami.

Nabava raritetnih izdanja i planirani znanstveni rezultati

Tijekom studijskog boravka nabavljena su raritetna knjižna izdanja povezana s temom projekta, koja nije bilo moguće nabaviti u Hrvatskoj ili su dostupna samo u ograničenom broju primjeraka. Prikupljena građa obuhvaća izdanja relevantna za proučavanje njemačke drame, naturalizma, moderne, kazališne kulture i kulturne povijesti Berlina.

Nabava knjiga predstavlja izravno istraživačko postignuće jer će omogućiti pouzdaniju tekstološku, bibliografsku i komparativnu analizu. Starija izdanja mogu sadržavati predgovore, pogovore, kritičke bilješke, ilustracije i paratekstualne elemente koji nisu preneseni u novija ili digitalna izdanja. Nakon bibliografske obrade građa će biti uključena u daljnji rad na znanstvenom članku o hrvatskoj dramskoj književnosti moderne i njezinim vezama s berlinskim, njemačkim i širim srednjoeuropskim kulturnim prostorom.

Planirani članak bit će usmjeren na usporednu analizu nekoliko ključnih problemskih sklopova: naturalističke uvjetovanosti subjekta, jezika socijalne i emocionalne žudnje, odnosa prostora i unutarnjega

stanja lika, dramaturgije ugođaja, sukoba pojedinca i zajednice te položaja hrvatske moderne u transnacionalnoj mreži književnih utjecaja.

Zaključak

Studijsko istraživanje provedeno od 18. do 23. kolovoza 2026. ostvarilo je postavljene ciljeve povezivanjem književnopovijesnog, teatrološkog, likovnog, muzeološkog i kulturnopovijesnog pristupa. Posjeti Humboldtovu sveučilištu, lokalitetu Gerhart-Hauptmann-Museum u Erkneru, Staroj nacionalnoj galeriji, Muzeju DDR-a, kazališnoj predstavi Ein Sommernachtstraum te dvorsko-parkovnom kompleksu u Potsdamu omogućili su sagledavanje jezika žudnje u različitim medijima i povijesnim kontekstima.

Najvažniji rezultat istraživanja odnosi se na preciznije pozicioniranje hrvatske drame moderne unutar njemačkoga i srednjoeuropskoga kulturnog prostora. Hauptmannov naturalizam pruža relevantnu osnovu za usporedno čitanje hrvatskih socijalnih i psiholoških drama. Berlinski impresionizam otvara mogućnost analize dramaturgije atmosfere i neizravnog izražavanja žudnje. Shakespeareova predstava omogućuje promatranje žudnje kao izvedbenog i kazališnog fenomena, dok Muzej DDR-a i Potsdam proširuju analizu prema pitanjima ideologije, kulturne memorije, političke moći i materijalne kulture.

Provedeno istraživanje potvrdilo je da hrvatska dramska moderna nije izolirana nacionalna pojava, nego dio intenzivne razmjene književnih oblika, estetičkih programa i kulturnih iskustava unutar europskog prostora. Žudnja se u toj književnosti pojavljuje kao izraz unutarnje podijeljenosti modernog subjekta, ali i kao energija društvene, kulturne i estetičke promjene. Rezultati studijskog boravka, zajedno s prikupljenom raritetnom građom, bit će upotrijebljeni u izradi znanstvenog članka o hrvatskoj dramskoj književnosti moderne i njezinim poveznicama s berlinskim, njemačkim i srednjoeuropskim kulturnim prostorom.

Prof. dr. sc. Ivan Trojan